

วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต
An analysis On Philosophical Concept Appeared
in The Elder Upagutta

พระวิฑูญ ธมฺมวโร (ธนานภรัตน์)¹
Phra Wit Dhammavaro (Thananobpharat)
วิโรจน์ วิชัย, พูนชัย ปันธิยะ²
(Viroj Vichai, Phoochai pantiya)

Received: October 30, 2018
Revised: December 18, 2018
Accepted: December 18, 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติพระอุปคุต ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิต ของชาวพุทธ 3) เพื่อวิเคราะห์เชิงปรัชญาด้านอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ที่ปรากฏ ในเรื่องพระอุปคุต เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิเคราะห์เอกสาร

¹ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ศูนย์บัณฑิต ศึกษา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

² อาจารย์ประจำ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลการศึกษาพบว่า คือ 1) ในด้านหลักฐาน เรื่องพระอุปคุตไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ปรากฏในคัมภีร์ยุคหลัง คือ *อโศกาวทาน* และ *ปฐมสมโพธิกถา* เล่าว่า ท่านเป็นที่รู้จักเพราะการแสดงบทบาทเด่นด้วยการใช้ฤทธิ์ปราบพญามารในคราวฉลองสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราช

2) ในด้านพระอุปคุตกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ เมื่อใดก็ตามที่ชาวพุทธจะประกอบพิธีกรรมสำคัญ ต้องอัญเชิญพระอุปคุตมาคุ้มครอง เพื่อให้งานลุล่วงไปด้วยดี จึงเกิดประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตมาคุ้มครองทุกพิธีกรรมที่สำคัญ และประเพณีตักบาตรเป็งปูด

3) ในด้านแนวคิดเชิงปรัชญา ในเชิงอภิปรัชญา การมีอยู่ของพระอุปคุตแม้เป็นเพียงนามธรรม แต่ก็อาศัยหลักแหล่งเกิดความเชื่อมายืนยันคือ ศัพท์-ประมาณ (แหล่งความรู้จากหลักฐานอ้างอิง) จึงเป็นผู้ที่มีตัวตนอยู่จริงในความคิดและความเชื่อ ในเชิงจริยศาสตร์ ความเคารพในพระอุปคุตเป็นกรอบให้ชาวพุทธได้ทำความดี คือ การบูชาอย่างเป็นรูปธรรม เพราะการบูชา เป็นบุญกิริยาวัตถุ การบูชาพระอุปคุตทำให้เกิดคุณค่าหลายประการ คือ คุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน ศาสนา และสังคม ซึ่งสาธุชนนำหลักจริยธรรมนี้ไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้

คำสำคัญ: คติความเชื่อ, อภิปรัชญา, จริยศาสตร์, พระอุปคุต

ABSTRACT

This research is of three objectives: 1) to study the story of the Elder Upagutta in Buddhist Texts, 2) to study the Elder Upagutta's traditional belief in Buddhist way of life. 3) to analyze the philosophical ideas on the Metaphysical and Ethical stand points that appeared in the narratives of the Elder Upagutta. This is a qualitative research based on documentary analysis.

The results revealed that : 1) evidently, the story of the Elder Upagutta did not appear in *Tipitaka*, but it was found in the latter texts such as *Asokavadana* and the *Prathamasmabodhikatha*. Also, the famous story of Upagutta defeats *Mara* has been told in a celebration of King Ashoka's stupa.

2) On the aspect of the Elder Upagutta in Buddhist way of life, whenever Buddhists organize important rituals, they must invite him to protect those ceremonies and pray for success. This then became a tradition to invites Upagutta to protect all important rituals such as the full moon Wednesday's Alms Giving.

3) On analyzing metaphysical concepts, even though the existence of the Elder Upagutta is abstract but this belief depends on the study of religious texts (*Sabdapramana* ; the term of reference) that confirm belief. Thus, the Elder Upagutta must be accepted as a real person both in thought and reality. On the Ethical aspect, it can be found that the respectation of the Elder Upagutta set the framework for Buddhists ethics i.e. the worship, and respect. These rituals guide people to do good deed. Because worship is considered as merit. In addition, the worship of the Elder Upagutta has raise many values to family, community, society, and religion itself in the sense that people apply ethical principles to their way of life.

Keywords: Belief, Metaphysics, Ethics, The Elder Upagutta

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่สอดแทรกความเชื่อและความศรัทธาโดยผสมผสานกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งความเชื่อของคนไทยในอดีต เกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็น คล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตามและปฏิบัติโดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม (Chaiyōchā Danai, 1995, p.65) จึงเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและเชื่อมั่นต่อความเชื่อเหล่านั้นโดยสมบูรณ์ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นย่อมแตกต่างกันไปตามบริบทนั้นๆ โดยเฉพาะเรื่องพระอุคุต

เรื่องราวของพระอุคุตผู้มีมหิทธิฤทธิ์เดชานุภาพรูปนี้ ตามตำนานไม่ได้กล่าวไว้ว่า ท่านดับขันธนิพพานแล้วหรือยัง ท่านอาจจะมีชีวิตอยู่ถึงกับหนึ่งก็ได้ด้วยอานุภาพแห่งอิทธิบาทาวานของท่าน ตามหลักฐานที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสกับพระอานนท์เถระไว้ว่า (DN. MA. (Thai) Vol. 10, No. 178, pp. 126-127)

ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญอิทธิบาท 4 ให้มาก ทำให้เป็นอุจฺจนแล้วทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรารธนาดี ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้ 1 กับหรือเกินกับ (DN. MA. (Thai) Vol. 10, No. 167, pp. 122-123) นั่นจึงเป็นเหตุผลที่ว่า ทำไมคนพม่าหรือคนทางเหนือจะตื่นขึ้นมาใส่บาตรตอนเที่ยงคืนของวันพุธหรือเป็งปู้ด ที่ตรงกับวันพระ 15 ค่ำ เพราะยังเชื่อว่า ท่านยังอยู่มาจนกระทั่งทุกวันนี้ เพราะมีเรื่องเล่ากันว่า มีชาวเมืองร่างกุ้งผู้หนึ่งได้ดักบาตรแก่พระอุคุตเถระแล้ว ได้เป็นเศรษฐี ชาวเมืองร่างกุ้งทั้งปวงจึงพากันหุงข้าวแต่ยังไม่สว่างคอยดักบาตรพระอุคุตเถระ จนทุกวันนี้ก็ยังคงมีความนับถือพระอุคุตเถระเช่นนี้และแพร่หลายมากขึ้น (Suwan Phō, 2017, pp.95-96) และยังมีความเชื่อเสริมอีกว่า พระอุคุตจะแปลงกายเป็นสามเณรน้อย เพื่อออกโปรดญาติโยม ถ้าหากใครได้

ดักบาตรพระอุปคุต ก็ทำให้ผู้นั้นฐานะดีขึ้นและเจริญรุ่งเรือง (Phrabatsomdejphracullacomklaocaoyoohua, 1915, p.443) ซึ่งบ่งบอกถึงการได้รับอิทธิพลจากพม่า ทั้งทางด้านความเชื่อวัฒนธรรม พิธีกรรม จาริต ประเพณี บางอย่างแพร่หลายจนได้รับความนิยมในสังคมไทยแถบภาคเหนือและภาคอีสานด้วย ซึ่งมีความสำคัญต่อบทบาทและวิถีชีวิตของท้องถิ่นนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคติเรื่องพระอุปคุตในล้านนา ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตสภาพความเป็นอยู่ความศรัทธาและความเชื่อ จนได้รับความนิยมกลายเป็นจาริตประเพณี พิธีกรรมหลักคำสอนและหลักปฏิบัติ ที่ทำให้ได้รับความนิยมและแพร่หลาย ยิ่งไปกว่านั้น พิธีกรรมใส่บาตรนอกเวลาในพระวินัยทางหลักปรัชญา มองอย่างไรกับเรื่องนี้ในด้าน “จริยศาสตร์” และความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของพระอุปคุตที่ยังไม่ดับขันธนิพพาน สามารถพิสูจน์ในทาง “ภาววิทยา” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ อภิปรัชญา ได้อย่างไร ซึ่งทั้งสองกรณียังเป็นปัญหาและมีข้อสงสัยว่าสามารถตีความ เนื้อหาวิเคราะห์ในเชิงปรัชญาได้อย่างไร เป็นการต่อยอดความรู้ความคิดเดิมให้มีความหลากหลายได้มุมมองใหม่ๆ เพื่อที่จะสามารถบูรณาการกับศาสตร์แขนงต่างๆ ได้ อีกทั้งยังประโยชน์ต่อหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ
3. เพื่อวิเคราะห์เชิงปรัชญาด้านอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

วิธีดำเนินการวิจัย

1. งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล จากแหล่งข้อมูลตามสถานที่ต่าง ๆ คือ หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่รวมถึงข้อมูลออนไลน์ เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดเท่าที่จะค้นหาได้
2. สืบค้นข้อมูลทางวิชาการ โดยการสัมภาษณ์ปราชญ์หรือผู้ที่มีความเชื่อเรื่องพระอภัยมณี ผ่านการจัดกิจกรรม เช่น ตักบาตรเป็งปูด อัญเชิญพระอุปคุตคุ้มครองงานต่างๆ เป็นต้น
3. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และเรียบเรียงจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้บรรลุตรงตามกรอบของวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบดังที่ได้ตั้งไว้
4. นำข้อมูลเหล่านั้นไปขอปรึกษาขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ ครูบาอาจารย์ เพื่อทำการปรับปรุงแก้ไข
5. ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ คณาจารย์ ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
6. สรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะและนำเสนอการวิจัย

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ, รวมถึงการวิเคราะห์เชิงปรัชญาที่

ปรากฏในเรื่องพระอุปกต เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ คือ พระไตรปิฎก คัมภีร์อโศกาวทาน คัมภีร์ปฐมโพธิกถา หนังสือเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับพระอุปกต แล้วจึงวิเคราะห์ในเชิงปรัชญา ซึ่งจะสรุปเนื้อหาสาระสำคัญของการวิจัย และข้อเสนอแนะการวิจัย ดังต่อไปนี้

ประวัติพระอุปกตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ประวัติของพระอุปกต ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก (Termsavat Sawæng, 1991, pp.7-8) ชื่อของท่านมาปรากฏในคัมภีร์บาลียุคหลังที่ชัดเจนที่สุด คือ ในคัมภีร์โลกปญญัตติ ในประเทศไทยปรากฏนามของท่านในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา และพระราชพิธีสิบสองเดือน ต่อมาเมื่อการศึกษาเจริญขึ้นได้มีการแปลคัมภีร์อโศกาวทาน ซึ่งเป็นคัมภีร์มหายานสู่ภาคไทย ในคัมภีร์อโศกาวทานฝ่ายสรวาสติวาทิน กล่าวว่า อุปกตเป็นลูกชายของพ่อค่าน้ำหอมคนหนึ่ง ชื่อคุปตะชาวเมืองมถุรา มีพี่น้องด้วยกัน 3 คน คือ อัสวคุปต์ ธนคุปต์ และอุปกต นายคุปตะพ่อค่าน้ำหอมนับถือพระพุทธศาสนา โดยการชักนำของพระศาณกวาสินเถระแห่งวัดบนภูเขาอรุณมณฑะ ชื่อว่า วัดนภฏ-ภูิกอรัญญิกवास พระศาณกวาสินเถระมีความประสงค์ให้นายคุปตะ มีจิตใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น จึงไปหานายคุปตะถึงที่อยู่พร้อมกับภิกษุหลายรูป วันที่สองไปเยี่ยมอีกพร้อมกับภิกษุอีกหนึ่งรูป และวันที่สามท่านได้ไปเพียงลำพังนายคุปตะแปลกใจ จึงสอบถามได้ความว่าพระศาณกวาสินเถระประสงค์อยากให้นายคุปตะได้เข้าสู่ชีวิตพรหมจรรย์และทำหน้าที่อุปัชฌายพร้อมกับคอยติดตามอยู่ตลอด นายคุปตะจึงให้สัญญาว่า ถ้ามีลูกชายจะถวายให้บวชเป็นอุปัชฌายแทนตน

ต่อมานายคุปตะได้บุตรชายสองคนตามลำดับ พระศาณกวาสินเถระก็ได้ทวงสัญญา แต่นายคุปตะได้ขอผ่อนผัน เพราะอยากให้บุตรชายสองคนช่วยทำงาน และอีกอย่างหนึ่งพระศาณกวาสินเถระรู้ว่าเด็กทั้งสองคนนั้นไม่ใช่อุปกต

ครั้งนภรรยาคลอดบุตรคนที่ 3 ซึ่งมีรูปร่างลักษณะดีน่ารัก งดงาม เป็นที่รักใคร่ยินดี ได้ตั้งชื่อว่า “อุปคุต” หมายความว่า ผู้มีความคุ้มครองมั่นคงหรือเข้าไปคุ้มครอง ครั้งเมื่อพระเถระมาทวงสัญญาอีก อุปคุตจึงตอบตกลงยกลูกชายคนเล็ก คือ อุปคุต ให้แก่พระสาณกวาสินเถระ

ตามประวัติของพระอุปคุตทั้งคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาและคัมภีร์โอศกาทานไม่ได้กล่าวถึงว่า ท่านดับขันธนิพพานแล้วหรือยัง หรือยังอาจยังมีชีวิตอยู่ เพราะตามพุทธพยากรณ์มีการกล่าวไว้ว่า จะให้พระอุปคุตอยู่คุ้มครองศาสนาต่อไป และด้วยอานุภาพแห่งอิทธิบาทภาวนาของท่าน ตามหลักฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอานนท์ว่า “อิทธิบาท 4 ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ประรภติ ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้หนึ่งกับ หรือเกินกับ” ดังนั้น พุทธศาสนิกชนชาวพม่าและชาวล้านนา มีความเชื่อว่าพระอุปคุตยังดำรงชีพอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ จากความเชื่อดังกล่าวชาวพุทธพม่าและล้านนาจึงตระเตรียมโภชนาหารต่างๆ เพื่อตักบาตรตอนเที่ยงคืนของวันพุธ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ (วันเพ็ญพุธ) ซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า วันเป็งปู้ด โดยมีความเชื่อว่า พระอุปคุตจะแปลงกายเป็นสามเณรน้อย เพื่อออกไปโปรดญาติโยม ถ้าหากใครได้ตักบาตรพระอุปคุตจะทำให้ผู้นั้นฐานะดีขึ้นและเจริญรุ่งเรือง (Siorak Sor, 1995, p. 64) จนกระทั่งมาถึงทุกวันนี้ก็ยังคงมีการนับถือพระอุปคุตแพร่หลายมากขึ้น

พระอุปคุตเป็นปฐมาจารย์แห่งนิกายสรวาสติวาท (Phōthinantha Sathīān, 2000, p.185) ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้เองพระอุปคุตได้มีบทบาทในด้านต่างๆ เป็นบทบาทที่ทำให้พระอุปคุตเป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง และทำให้พระอุปคุตมีศาสนิกย์เป็นจำนวนมาก เป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง บทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระอุปคุต คือ การใช้อิทธิฤทธิ์ในการปราบพญามารในคราวพระเจ้าอโศก

มหाराชนลงสถูป 84,000 องค์

จากการศึกษาพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวมถึงความเชื่อและพิธีกรรมของชาวพุทธล้านนา ความเชื่อเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วจึงแสดงออกต่อสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น การกราบไหว้ สักการบูชา จึงทำให้เกิดพิธีกรรม ก็คือการแสดงออกเป็นรูปธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่คู่กันแยกออกจากกันไม่ได้ เกิดความเชื่อแล้วก็ก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น พระอุปคุตก็เช่นเดียวกันเมื่อเข้ามาสู่สังคมของชาวพุทธล้านนาแล้ว จึงเป็นที่ยอมรับนับถือ เกิดศรัทธาต่อพระอุปคุต จึงทำให้พระอุปคุตมีอิทธิพลทางแนวคิดในเชิงปรัชญาที่มีต่อความเชื่อและก่อให้เกิดพิธีกรรมและมีความสำคัญต่อการสร้างระบบวัฒนธรรม จาริต ประเพณีล้านนา

คติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ พบว่า คติในเรื่องพระอุปคุตในด้านการปราบมารคำว่า มาร ในพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่ขัดขวางคุณความดี หรือสิ่งที่ทำบุคลลให้ตายจากคุณความดี หรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้าลงผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคลลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดี

คติการบูชาพระอุปคุตก็เช่นเดียวกัน ที่นำเอาหลักของสหธรรมมาใช้และปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นหลักของคตินิยม เนติธรรม และวัตรธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสวดเบิก เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคลลกับบุคลลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะอาศัยหลักของความเชื่อ ความเลื่อมใสในคตินิยมที่แฝงไว้กับการบูชาพระอุปคุต หลักของเนติธรรมที่ยึดเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชุมชนสังคมเป็นแนวปฏิบัติหรือหลักของวัตรธรรมที่ยึดหลักของพระพุทธรูปที่ทำการเปิดพระเนตร เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องยึดที่สำคัญที่สามารถทำให้กลไกลทางสังคมก้าวเดินไปพร้อมกับวัฒนธรรม ความศรัทธา

ความเลื่อมใสในการบูชาพระอุทิศที่แฝงไปด้วยหลักการปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างในสังคม

คติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมเมื่อการบูชาพระอุทิศเป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในการสร้างหลักการปฏิบัติต่อกันให้เป็นแบบอย่างในชุมชน คือ กลุ่มมนุษย์ซึ่งขยายตัวออกไป กล่าวคือการบูชาพระอุทิศเป็นรูปแบบของการปฏิบัติระหว่างสังคม เพราะการบูชาพระอุทิศมิได้อาศัยเพียงแต่กลุ่มคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น แต่การบูชาพระอุทิศเป็นการรวมเอาแต่ละกลุ่มในชุมชนหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ ยิ่งการบูชาพระอุทิศมีการขยายออกกว้างขวางเพียงไรศรัทธาก็มีความจำเป็นและมีส่วนร่วมในการขยายตัวออกไปเพียงนั้น

คติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยลักษณะทั่วไปของการบูชาพระอุทิศนั้นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งก็คือ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติใช้ธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า อุปกรณ์ในพิธีกรรมที่นำมาใช้ในการบูชาพระอุทิศล้วนแล้วแต่เป็นวัสดุที่ได้จากธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจว่า เมื่อพระอุทิศบรรลุธรรมแล้วก็เข้าสู่ธรรมชาติ แสวงหาธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การจำลองแบบให้เหมือนกับป่าหรือธรรมชาติแฝงไปด้วยคติคิดอย่างเป็นรูปธรรม (Tanmahāphrān Caroen, 1993, pp.13-14)

พระอุทิศจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ เมื่อจะกระทำการอันใดเพื่อความปลอดภัยจากอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างงาน ให้มีความเป็นไปด้วยดีและราบรื่น นอกจากการอันเชิญพระอุทิศมาปกป้องคุ้มครองแล้ว ยังมีการสร้างเป็นวัตถุมงคล ไว้สำหรับการบูชา เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจและสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้เลื่อมใสได้เป็นอย่างดี พระอุทิศจึงยังคงปรากฏอยู่ตราบที่ยังคงมีความเชื่อและศรัทธา

วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุทิศ พบว่า ปรัชญาด้านประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของพระอุคตินั้นทำให้ทราบถึงเหตุการณ์ในด้านต่างๆ คือ บริบททางสังคมสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่พระองค์ทรงสร้างเจดีย์ 84,000 องค์ (Somdetphramahāsamonḥao Kromphrapramāṇijitjinorūt, 1993, p.77) ถวายแก่พระพุทธศาสนา ที่สำคัญคือการร่วมกันสร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นในสังคมกล่าวคือ ใช้เป็นแบบปฏิบัติให้กับสังคมได้ประพฤติปฏิบัติตามเป็น คติธรรมเป็นเนติธรรม เป็นสหธรรม เพื่อที่จะให้สังคมนั้นเกิดความสุขสงบเรียบร้อยด้วยหลักธรรมที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา การแผ่กติธรรม หลักธรรมไว้ในรูปลักษณะของการบูชาพระอุคตินในสังคมล้านนาที่เน้นให้เกิดความเชื่อเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านพิธีกรรมที่สำคัญยังคงสারেในทางพระพุทธศาสนาแบ่งปรัชญาประวัติศาสตร์ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ท่าน รักษาศีล ปฏิบัติภาวนา เพื่อเป็นความสุขความรุ่งเรืองของตนเอง ตลอดจนสังคม

แม้ว่าพระอุคตจะถูกตีความให้เป็นผู้มีบทบาทในการดำรงดูแลรักษากฎปฏิบัติต่างๆ อันสืบเนื่องมาจากแนวคิดหลักของชาวล้านนา ที่ได้สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นแนวคิดที่มีหลักฐานปรากฏทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน ได้จารึกเป็นข้อมูลที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ฉะนั้นข้อมูลเหล่านี้จึงถูกตีความได้ว่าเพื่อเป็นการรักษาศรัทธาถึงพระอุคตและเคารพเลื่อมใสพระพุทธศาสนา

คติเชิงปรัชญาฝ่ายมหายานคัมภีร์อโศกาวทานของมหายาน เรื่องราวจะเหมือนบุคคลทั่วไป แต่คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของฝ่ายเถรวาท จะเน้นทางด้านอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อให้ตัวเอกของเรื่องคือพระอุคตโดดเด่น จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาที่เน้นการใช้อิทธิฤทธิ์ของพระอุคต เป็นคัมภีร์ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวพุทธเป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดเป็นความเชื่อที่ปลูกฝังอย่างแน่นแฟ้น ประการแรกคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาเป็นคัมภีร์เถรวาท ย่อมจะมีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยเป็นธรรมดา และภูมิภาคนี้นับถือพระพุทธ

ศาสนาแบบเถรวาท อีกประการหนึ่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา กล่าวถึงพระอุปกุตว่า เณรมิตปราสาทอยู่ใต้สะดือทะเล สามารถปราบมารบันดาลโชคลาภ ชาวพุทธในสังคมไทยจึงมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปกุต เช่น ประเพณีและพิธีกรรมนิมนต์พระอุปกุตที่แม่น้ำเพื่อกู้มครองรักษางาน (Phrakhrūsirirat-tanasunthorn, 1992, p.16) ประเพณีตักบาตรพระอุปกุต ในวันพุธขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งชาวล้านนาจะเรียกว่า “ประเพณีใส่บาตรเพ็งพุธหรือเพ็ญพุธ” (Chotesukrat Sanguan, 1969, p. 25) โดยมีความเชื่อว่าพระอุปกุตจะออกมาโปรดสัตว์ ใครได้ตักบาตรพระอุปกุต ผู้นั้นจะมีโชคลาภ และเพื่อให้เกิดความนอบน้อมมีจิตใจที่ตึงาม มีคุณธรรมรู้จักบาปบุญคุณโทษ และกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม

ด้านอภิปรัชญา ความมียู่ของพระอุปกุตทางภววิทยา ตามหลักฐานที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสกับพระอานนท์เถระไว้ว่า “ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญอิทธิบาท 4 ให้มาก ทำให้เป็นคุณญาณแล้วทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรรณาคติ ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้หนึ่งกัปหรือเกินกัป ด้วยอานุภาพแห่งอิทธิบาทภาวนาของท่าน และพระอุปกุตเป็นพระอรหันต์ สามารถทรงอภิญา มีอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศ จำแลงกายหรือหายตัว ย่นระยะทาง และเนรมิตได้ด้วยความประสงค์หรือเจตนา ท่านชอบความสันโดษจึงปลีกวิเวกไปจำพรรษาใต้สะดือทะเล เณรมิตปราสาทแก้วเป็นที่อยู่อาศัย ท่านจึงยังไม่นิพพานเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะขึ้นอยู่กัเหตุและปัจจัย ด้วยเจตจำนงของท่านที่ได้ตั้งปณิธานจะปกปักรักษาพระพุทธศาสนาให้ตราบ 5,000 ปี ด้วยเหตุนี้พระอุปกุตจึงมียู่จริงเกินกว่าปุถุชนธรรมดาจะเข้าใจได้ และมียู่จริงในมิติของนามธรรม เพราะท่านนั้นไม่มีตัวตนหรือมีกายหยาบเหมือนมนุษย์

ความมียู่ของพระอุปกุตจากศัพทประมาณ คือ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อโศกาทานฝ่ายเถรวาท และอโศกาทานฝ่ายมหายาน มีจุดประสงค์หลักอันเดียวกัน โดยให้ความสำคัญของพระอุปกุตในรูปแบบของการแสดงฤทธิ์ แต่

อย่างไรก็ตาม ศัพทพรีมาณมองว่าพระอุปคุตนี้เป็นพระเถระที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ด้านจริยศาสตร์ การที่มีความเชื่อเรื่องพระอุปคุต เป็นการแสดงความเคารพเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาด้วย เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกรู้ถึงคุณงามความดี ประพฤติปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม ย่อมได้รับผลดี ตามกฎแห่งกรรม คือ ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เป็นการส่งเสริมให้ชาวพุทธยึดมั่นและหมั่นในการทำมาความดี ละเว้นความชั่วทั้งปวง และทำจิตใจให้เป็นกุศล คือ มีทาน ศีล ภาวนา และมีความศรัทธาที่ตั้งมั่นขึ้นจากคติความเชื่อของพระอุปคุตเป็นแรงเสริม เพื่อส่งเสริมความเชื่อความศรัทธาของชาวพุทธให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่ดีต่อไป

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

พระอุปคุตไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ปรากฏในคัมภีร์ยุคหลัง คือ อโศกาวทาน และ ปฐมสมโพธิกถา พระอุปคุตนั้นเป็นพระอรหันต์ในนิกายสรวาสติวาทที่ยังไม่นิพนพาน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพนพาน คือ ดับกิเลสอย่างมีขั้นนั้เหลือ พระอุปคุตนั้นท่านมีเจตจำนงที่จะอยู่ดูแลและปกป้องพระพุทธศาสนา จนกว่าจะครบกำหนด และเมื่อชาวพุทธจะประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ ต้องอัญเชิญพระอุปคุตมาคุ้มครองงานนั้น เพื่อให้งานลุล่วงไปด้วยดี พระอุปคุตจึงมีบทบาทในด้านการดูแลรักษาให้เกิดความสงบ และให้โชคลาภแก่ผู้ที่มีความเชื่อศรัทธาและได้ใส่บาตรในคืนเดือนเพ็ญของวันพุธหรือเพ็งปัด ท่านจึงได้รับความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก

การมีอยู่ของพระอุปคุตแม้เป็นเพียงนามธรรมหรืออยู่ในอุดมคติ แต่ก็มึหลักแหล่งที่เกิดความเชื่อมาเย็นยันคือ ศัพทพรีมาณ (แหล่งความรู้จากหลักฐาน

อ้างอิง) จึงเป็นผู้ที่มีตัวตนอยู่จริงในความคิด ความเชื่อ จึงมีอำนาจนำมาเปรียบเทียบกับมนุษย์ได้ เพราะท่านเป็นพระอรหันต์ ส่วนเชิงจริยศาสตร์นั้น การเคารพนับถือพระอุปคุตเป็นสิ่งที่ชาวพุทธได้น้อมนำหลักการประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องและดีงาม ดังการบูชาอย่างเป็นรูปธรรม เพราะการบูชา เป็นบุญกิริยาวัตถุ การบูชาพระอุปคุตยังทำให้เกิดคุณค่าหลายประการ คือ คุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน ศาสนา และสังคม ซึ่งชาวพุทธสามารถนำหลักจริยธรรมนี้ไปประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิต เพื่อทำให้เกิดความสงบสุขและยังเป็นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดกันมานานให้คงอยู่สืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Chaiyōchā Danai. (1995). *latthisātsanāḷærabopkhwāmchūākappraphēnīniyomnai thōngthin*. Bangkok: Odiensore Printing.

Chotesukrat Sangūan. (1969). *Praphēnīthaiphākṇūa*. Chiang Mai: Sa Nguan Karpim Printing.

Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). *Phratraipidokphāsā Thai chabap mahā chulālongkōnNarātwitthayālai*. Bangkok: Mahaculalongkornrajavidyalaya Printing.

Phrabatsomdejphracullacomklaocaoyoohua. (1915). *Phrarātpthithīpsōṅgdūan*. Bangkok: Sillapabannakarn Printing.

Phrakhrūsirirattanasunthōn. (1992). *PapsūtārātthanāphramahāUpakutta*. Chiang Mai: Tharathong Printing.

Phōthinantha Sathīan. (2000). *Prawattisāt phra phut sātsanā. The 4 version*. Bangkok: Mahamakuttarajavidyala. Printing.

Siorak Sor. (1995). *Khwāmkhaochhainairīangphračhao ‘asōklæ’ asōkāothān*. Bangkok: Say Song Suksit Cledthai Limited.

Somdetphramahāsamončhao Kromphrapramānījitjinoṛōt. (1993). *khamphī pathommasomphōtkathāphitsadān 29 parichēi*. Bangkok: Rung Ruang karnpim Printing.

Suwan Phō. (2017). *Phra būa khem phra ṭrahan phichit mñ hai lāp ramrūai*.

The 6 version. Bangkok : Medsai Printing.

Tanmahāphrān Caroen. (1993). *phithīkam phitsadān*. Bangkok: Saengdaed Printing.

Termsavat Sawāṅg. (1991). Phithīkam phenphut. vol. 15. *Thairath* Newspaper's
Article about Thailand.